

L'amestáu urbanu. Cuestiones de normativa y llingua escrita / «Urban mixed» language. Normative issues and written language

ENRIQUE DEL TESO
UNIVERSIDAD D'UVIÉU

RESUME: La variedá llingüística emplegada más habitualmente nes zones urbanes asturianas, onde conviven falantes d'estremaos oríxenes llingüísticos, ye'l denomáu *amestáu*. Anque l'interés sociollingüísticu d'esta variedá sía evidente, esti artículu oriella los detalles descriptivos y el so significáu pa la situación llingüística d'Asturies. El so oxetivu principal ye analizar la manera cómo se tien que tratar esta variedá na norma del asturianu y, más en particular, na norma escrita. Pa ello, abórdense tres cuestiones de les que la central ye la segunda: qué clas de variedá ye'l llamáu *amestáu*; cuál tien de ser el tratamientu que-y dea la norma escrita; l'usu del *amestáu* na situación que supón l'emplegu de les nueves teunoloxíes.

Pallabres clave: Llingua asturiana, *amestáu* urbanu, normativa ortográfica, llingua escrita.

ABSTRACT: The so-called «*amestáu*» (mixed language) is the linguistic variety most commonly used in Asturian urban areas, where speakers of different language backgrounds coexist. Although the linguistic interest of this variety is evident, this article does not aim to analyse its details from a descriptive point of view and its significance for the sociolinguistic situation of Asturias. On the contrary, its main objective is to study how this variety should be treated with regard to the standard norm of the Asturian language and, more specifically, to the written norm. Thus, three questions will be dealt with, being the second the main one: what kind of variety is the so-called «*amestáu*»?; how should it be treated within the written norms?; and what kind of use of the «*amestáu*» is produced when the situation involves the employment of new technologies?

Key words: Asturian language, urban mixed language variety, normative issues, written language.

1. PLANTEGAMIENU

L'amestáu ye la variedá llingüística más habitual nes ciudaes grandes asturianas onde conviven falantes d'estremaos oríxenes llingüísticos. Esternamente per-

cíbese como una mestura del asturianu y el castellanu. De mano, tendríamos de dicir que tal caracterización solo pue ser esterna porque nengún falante fala dalgo que nel so funcionamientu seya una mestura de dos coses. Fadremos de toes formes una precisión más alantre.

Anque ye evidente l'interés sociollingüísticu d'esta variedá, nun queremos centranos equí nos detalles descriptivos nin afondar nel so significáu pa la situación llingüística d'Asturies, que de toes maneres mentaremos. Lo que nos interesa ye la manera en que tien que se tratar esta variedá na norma del asturianu y singularmente na norma escrita.

Pa ello abordaremos tres cuestiones. Nenguna llingua ye unitaria y toles normes lo son. Por eso, cualquier norma tien que basase en dalguna de les variedaes de la llingua. La primera cuestión ye entós qué clas de variedá ye'l llamáu *amestáu* y cuál ye'l so significáu na situación llingüística d'Asturies. La segunda cuestión, la central, ye cuál tien de ser el tratamientu que-y dea la norma escrita. Recordaremos pa ello cómo s'establez una norma y cuál ye l'efeutu d'una norma na vida d'un idioma. Finalmente, hemos mentar una importante variación que les nueves teunoloxíes introduxeron na llingua escrita. La llingua escrita hasta agora diferenciábase de la falada pola canal emplegada y pol so caráuter diferíu. Agora, la llingua escrita emplégase tamién en ciertu tipu de comunicación que podemos considerar presencial. Tenemos entós que facer dalgún comentariu sobre l'usu del amestáu nesti nuevu rexistru.

2. LA VARIEDÁ LLINGÜÍSTICA DEL AMESTÁU. OTROS AMESTAOS

Empecemos pel tipu y significación d'esta variedá.

L'amestáu nun ye l'únicu casu de confluencia ya hibridación de dos sistemes llingüísticos estremaos n'orixe. Anque hai muchos casos paecíos, ye conocíu poles sos resonancias sociales el casu del llamáu *spanglish*, la variedá popular de la segunda y tercera xeneración de los hispanos que viven nos EEXX. Les cuestiones de tipu social y sociollingüísticu qu'orixina'l *spanglish* tienen poco que ver coles implicaes na variedá urbana d'Asturies. Pero l'estatus llingüísticu sí tien semeyances y tamién el so valor d'indiciu de la situación idiomática. Siendo tan abundantes los estudios al rodiu del *spanglish* poles relevantes cuestiones sociales rellacionaes con esta variedá, hai ensin dulda materiales d'interés sobre'l mou de mirar estos sistemes que dende fuera paecen una mestura d'otros dos. Tener a la vista les discusiones que s'orixinen en situaciones con elementos en común ayuda tamién a disipar el llocalismu que muchos creen ver nes decisiones que se tomen col asturianu. Los términos de ciertas discusiones resúltennos darréu familiares.

Nos Estaos Xuníos nun falten los que se refieren con esmolición y despreciu a esta variedá híbrida. Con despreciu, porque entienden que nin ye español nin

inglés, sinón una corrupción d'entrambos sistemas a la que se llega pola mor d'una formación deficiente. Esmolición, porque tienen mieu del so poder contaminante y de que, tando tan cerca y tan vivu'l venceyu ente la población hispano de los Estaos Xuníos y los sos países d'orixe, esi español corrompió vaya introduzise ya inunde Llatinoamérica poniendo en peligru al propiu español. Nun fai falta repetir lo que yá se discutió tantes vegaes. Nun hai sistemas que seyan corrupción d'otros sistemas, nin sistemas a medio facer. Ye llamativo que, nuna edición recién de *La Celestina*, Soledad Puértolas entá fale del estilu torrencial de Fernando de Rojas nuna llingua tovía en formación y con estructures ensin fixar. Naide fala un sistema ensin fixar nin en formación. Lo qu'haya de dicise del amestáu y la so influencia na norma del asturianu tien de tar llibre d'espresiones qu'impliquen deterioru o impureza. Una cosa ye que l'aspeutu llingüísticu del amestáu puea ser niciu de retrocesu o riesgu de desapaición del asturianu y otra distinta ye qu'en sí mesma seya una manera decadente d'espresase.

Nel estremu opuestu, dalgunos autores ven nel *spanglish* una nueva llingua, estremada del español y del inglés, cola mesma dignidá qu'elles y con un fuerte valor identitariu pa más de cincuenta millones d'estaonunidenses. Stavans inclusive fixo una traducción del *Quixote* al *spanglish*. Pel mediu, autores como Otheguy caltienen, non solo la inconveniencia de ver nel *spanglish* una nueva llingua, sinón que l'análisis llingüísticu tendría de desaconseyar emplegar siquiera'l nome «spanglish». Los sos detallaos análisis, sobre too cuantitativos, apunten a que'l *spanglish* ye una variedá dialeutal del español, tan distinta de lo qu'él considera español «neutro» como cualquier otra variedá dialeutal. Los materiales léxicos y gramaticales del *spanglish* nun son, según esti autor, más diferentes del castellanu norteñu de lo que son los de les variedaes del andaluz o del español de Perú, a les que nun damos un nome específicu nin mucho menos tratamos como llingües independientes. El *spanglish* sedría entós el dialeutu del español faláu en ciertas capes de la población americana.

Ye evidente que la forma de tratar el *spanglish* depende d'análisis sociolóxicos animaos ideológicamente. Ye ideolóxica la idea de la corrupción del español y tamién la idea de que tamos énte una nueva llingua y un fenómenu identitariu digne de reconocencia. Pero, anque basada nuna cantidá non desdeñable de datos, tamién lo ye la idea d'un español neutru y quintaesenciáu qu'amenorga l'alcance de les variaciones llocales del mesmu, como la que postulen López Morales y Otheguy. Ensin dulda, el panhispanismu tien tamién les sos resonancias polítiques.

Alfredo Ardila intenta poner un poco d'orde y recuerda que'l *spanglish*, y cualquier llingua amestada con otra llingua dominante, solo pue ser cuatro coses o una mestura de cuatro coses: pue ser una interlingua, un dialeutu, un *pidgin* o una llingua criolla.

Una interllingua ye'l sistema d'un falante qu'intenta asimilar una llingua non nativa cuando entá nun ye plenamente competente nella. Ye, por exemplu, l'inglés que fala'l que tovía nun lo fala bien, y d'una aproximación incompleta al llatín vulgar proceden los sistemas fonolóxicos que falamos. Un dialeutu ye una variedá espacial. El *pidgin* ye'l llinguaxe de compromisu qu'empleguen falantes de distintes llingües onde nengún ye competente na de los demás. Son llinguaxes deficitarios porque nun tienen una gramática productiva (de fechu, nun hai subordinación oracional) nin tienen una mínima estabilidá (los falantes que se comuniquen con *pidgin* nun falen toos igual). El casu que más se cita ye'l de los esclavos de diferentes zones y llingües que tuvieron que convivir en trabayos ensin horariu en munches zones americanes. Una aproximación tosca a los *pidgin* ye la llingua qu'atribuyen a los indios nes películes del oeste. Les llingües criolles resulten de la regularización y gramaticalización completa de los *pidgin*. Los fíos de los esclavos apenes oyíen la llingua nativa de los sos padres. Namás oyíen esos *pidgin* y sobre esa base la segunda xeneración regularizaba y creaba lo que llamamos una llingua criolla, con unos materiales de partida que yeren los d'una llingua llocal y una llingua dominante.

Como diz Ardila, too pue dase en graos y n'Asturies nun son desconocíos dalgunos. La idea d'interllingua nun paez recoyer lo que llamamos amestáu. En too casu ye un conceutu más aplicable al castellanu que falen suxetos orixinariamente asturianofalantes. Aunque l'amestáu ta toleráu socialmente meyor que fai unes décadas, dau'l repartu diglósicu de los usos castellanu y asturianu, nun ye infrecuente que falantes asturianos faigan un esfuerzu voluntariu de falar en castellanu y que lo faigan imperfeutamente porque nun tienen conciencia clara de les llendes d'una y otra llingua. Inversamente, esta mesma ponencia que vos ta dirixendo un castellanofalante pue tener dellos rasgos d'interllingua por acercamientu deficitariu al usu activu del asturianu. Esta mestura involuntaria sí pue asemeyase a lo que llamamos una interllingua, pero nun ye la fala popular y espontánea que pue oyese nes calles de les ciudaes d'Asturies.

En dalgunes publicaciones apaez l'amestáu referíu como un *pidgin*. Toi pensando en concreto na Wikipedia. Aunque tala publicación nun tien los controles necesarios pa tener credenciales científiques, nun nos tien que cayer embaxo que los sos artículos son los primeros qu'apaecen nes busques de Google, polo que son una referencia mundial sobre l'asuntu que traten. Ye evidente que l'amestáu nun ye una variedá que surda pola necesidá d'entendese falantes non competentes en castellanu con falantes non competentes n'asturianu. Nun ye una llingua reducida o parcheada. Los falantes urbanos d'Asturies falen con una gramática perfeutamente productiva y nun tienen que facer l'esfuerzu de buscar espresiones de compromisu pa facese entender.

Pola mesma razón, nun entra nel moldu de llingües criolles. L'amestáu nun surde de la regularización de materiales llingüísticos de compromisu y non pro-

ductivos fechos por una xeneración que nun tuviere contautu direutu col asturianu nin col castellanu.

Puesto que l'amestáu ye básicamente un asturianu fuertemente castellanizáu, dependerá d'hasta ónde lleguen los elementos castellanos pa que lu consideremos un dialeutu del asturianu o del castellanu. Nel casu más xeneral entá güei paez más razonable entendelu como un dialeutu del asturianu. Les dos llingües en contautu son tipolóxicamente mui cercanes, pero paez evidente que la base gramatical ye, na mayoría de los casos, más asturiana que castellana. non solo nel sistema pronominal y verbal y nes flexones nominales. En Xixón, que ye'l nucleu más pobláu, ye absolutamente normal un rasgu tan notable como la caltenencia del neutru nos axetivos (nun me refiero al neutru de materia que, anque pue oyese, ye escasu). Distínguese, por exemplu, *guapu* y *guapo*: *el críu ta mui guapu* frente a *al final abrió y quedó guapo*, referíu al tiempu atmosférico. La sensación de que ye un dialeutu del español ye pola mor de que normalmente los falantes intuyen equivocadamente que ye una variante dialeutal aquello que puen entender y que ye una llingua distinta lo que nun puen entender. Como lo que s'oye nes ciudaes asturianas, ye raro y mui chocante pal foranu, pero entiéndelo y, como l' español ye la llingua dominante, tanto'l foranu como l'asturianu sienten l'amestáu como un español con rasgos dialeutales. Por supuesto, en munchos falantes, yá mui castellanizaos, esto ye asina, pero nun creo que seya nesti momentu la norma.

Partamos, entós, de que l'amestáu ye una variante dialeutal del asturianu. Nel casu del *spanglish* Otheguy esfuérase en mostrar que la cantidá de pallabres específiques del *spanglish* que nun s'oyen en nenguna otra variedá del español nun ye más alta que la cantidá de pallabres específiques de cualquier otra variedá dialeutal. Pela so parte, la gramática del *spanglish* tien poques diferencies coles de cualquier otru dialeutu del español: simplificación de los tiempos verbales, pocu emplegu del suxuntivu, camudamientu de dalgunes preposiciones y poco más. Diz entós que la diferencia del *spanglish* col castellanu o la variedá de Venezuela nun ye mayor que la del venezolanu col español del Caribe o col castellanu. Por esta razón ve desorientador el propiu términu y, con un razonamientu paecíu, podríamos dicir que la pallabra «amestáu» desdibuxa la realidá, puesto que d'una variedá dialeutal más falamos.

Como insinué enantes, ye obvio l'aliendu panhispanista d'Otheguy. La so cauterización llingüística ye irreprochable. Pero nun pue pasase perriba l'alcançe de dalgunos nicios. En primer llugar, el *spanglish* ye una variedá que falen solo hispanos d'orixe, non los americanos anglofalantes. La mestura de materiales del español y del inglés nun reflexa una influencia recíproca, sinón la influencia d'una llingua dominante, l'inglés, qu'históricamente precede a l'absorción. Los norteamericanos anglofalantes, non solo nun falen *spanglish*, sinón que ni siquiera lu perciben. Namás saben que dalgunos de los sos vecinos falen una variedá singular del español de los que lo deprienden en medios académicos.

En segundu llugar, nos hispanos emigrantes a los Estaos Xuníos poques vegaes danse nuna familia tres xeneraciones hispanofalantes. L'español de la primera xeneración da pasu al *spanglish* na segunda y tercera y finalmente desaparez. L'incrementu de la fuerza del español nos Estaos Xuníos nun ye porque la llingua prienda y s'esparda. Ye, per un llau, a qu'hai una estensa área na que l'español ye la llingua orixinal, concretamente les zones del sur y suroeste que-y foron arrebatades a Méxicu nel s. XIX. Y ye, sobre manera, a qu'aumenta la emigración. Anque l'español trayó sobre too de Méxicu, magar que tamién de Puertu Ricu y otres zones de Llatinoamérica, afuégase nel inglés en tres xeneraciones, la emigración nun dexa de crecer, polo que la mecha hispanofalante nun dexa d'activase. Y, per último, ta dando-y fuerza'l ser un elementu mui visible ya identitariu d'una comunidá qu'actúa como un grupu d'interés real na sociedá americana. Los afroamericanos, los americanos de raza negra, por exemplu, nun son un grupu d'interés reconocible. Pela cueta, los aspirantes a la Presidencia empiecen yá a esllizar discursos o párrafos n'español p'acercase a un grupu de votantes que ye yá mui numberosu y estructuráu.

Dende'l puntu de vista llingüísticu, non social evidentemente, dalgo paeció pasa col amestáu. Nes ciudaes asturianas, al menos nes tres mayores, nun ye habitual que coincidan nuna familia tres xeneraciones que falen asturianu ensin una mestura llamativa del castellanu. Si hai razones pa considerar l'amestáu más habitual como un dialeutu del asturianu, y seguramente sí les hai, nun han cayer embaxo dos detalles. Ún ye que la so diferencia con cualquier otru dialeutu del asturianu consiste nos materiales del castellanu qu'incorpora. Y otru ye que'l repartu d'esti dialeutu y del castellanu ye diglósicu, esto ye, son les situaciones discursives les que determinen qu'un falante use ún o otru sistema. Como la llingua dominante ye'l castellanu, les situaciones discursives asociaes a esta llingua nesta situación diglósica fáense más frecuentes y más importantes a midida que'l suxetu entra na edá adulta. Por eso xeneralmente los elementos castellanizantes van faciéndose más frecuentes en falantes orixinalmente asturianos de la que desendolquen una vida profesional. Por esta razón, nun val solo con demostrar, como Otheguy pretende col *spanglish*, que l'amestáu ye un dialeutu más del asturianu inorando que la situación actual nun ye estática, sinón que nella llaten tendencias. L'amestáu ye la semeya fixa d'un procesu de sustitución del asturianu pol castellanu. Ye un dialeutu más, ye tan espresivu y digne como cualquier otru sistema. Pero la so tipoloxía ye l'anunciu de qu'un sistema ta desapareciendo en beneficiu d'otru. Tendremos esto en cuenta al falar de la norma, porque, como podrá vese más alantre, téunicamente cualquier dialeutu ta igual de dotáu pa ser la base de la llingua normativa.

3. NORMA Y LINGUA ESCRITA

Falemos agora de la llingua escrita y la norma, pa razonar el llugar que l'amestáu ha de tener o xustamente nun tener nella. Cuando falamos de llingua es-

crita y norma falamos de dos cosas xunies. La diferencia ente la llingua escrita y la falada ye téunicamente más complexa de lo que paez. Y l'efectu que fai la llingua escrita normalizada na vida del idioma y nes destreces espresives individuales tamién tien más alcance del que munches vegaes se percibe. Trataremos de sintetizar lo esencial.

Nun podemos entrar equí nel complexu procesu pel que les llingües camuden. Diremos que la situación institucional de les llingües afeuta a la facilidá con que se modifiquen. A veces piénsase equivocadamente que'l dinamismu, la fácil acuatión y modificación de materiales llingüísticos ye saludable y que'l conservadurismu llingüísticu ye una resistencia estéril contra les tendencias espontánees de los falantes. En realidá, cuando nun hai fuerces qu'ofrezan resistencia al cambiu, ciertamente les llingües cambien fácil y rápido, pero inevitablemente de manera diverxente nel espaciu. Si l'español nun tuviera l'enorme pesu institucional que tien y fore más dinámicu, la probabilidad de que les anovaciones d'equí s'asemeyaren a les que tean teniendo llugar en Montevideu sedría mui baxa. Simplemente l'español taría rompiéndose. El pesu institucional ye lo que fai que la llingua ofrezca la suficiente resistencia al so camudamientu como pa que los cambeos seyan lentos y siga resultando reconocible nos territorios nos que se fala. Mencionaremos más alantre la cuestión institucional.

La llingua escrita ye ún de los factores d'inercia o resistencia al cambéu de les llingües que retién una cierta uniformidá ente los dialeutos que componen cualquier idioma. La llingua falada emplega soníos, que son señales de desvanecimientu rápidu. La llingua escrita emplega, sicasí, señales gráfiques que nun se borren al lleeles. Les consecuencies más visibles son qu'augmenta la capacidá de la canal, per un llau, y qu'augmenta la discreción de la tresmisión, por otu. La capacidá de la canal ye la cantidá d'información por unidá de tiempu que pue procesase. Na llingua falada los soníos desaparecen darréu y el procesamientu de frases y testu ye mui esixente cola memoria. Cuando oyemos una frase, tolo que procesamos son acordances. Les lletres, sin embargu, nun se desvanecen énte los nuestos güeyos, polo que lo que podríamos llamar el *búfer* de memoria nun se satura. Na práutica ye como si tuviéremos dotaos de más memoria y más capacidá de procesu. Por eso estudiamos per apuntes escritos y naide estudia grabándolos y repitiendo l'audiación pa memorizalos. Por esti motivu, la complexidá de conteníos que s'espresen na llingua escrita ye muncho mayor que la que s'espresa oralmente. Una llingua ensin rexistru escritu, ensin dulta, ye una llingua reducida a usos comunicativos poco esixentes. Los usos lliterarios y científicos de más altor necesiten una capacidá de procesu que solo se llogra pela canal visual. Ye obvio que nenguna llingua desendolca léxicu pa falar de filosofía o física si nun ye una llingua escrita.

Per otra parte, dicíamos, amás d'emplegar una canal con más capacidá, la llingua escrita ye más discreta, menos continua, que la llingua falada. Nun hai tres-

misión de señales que nun tenga error. Pero na tresmisión continua l'error ye proporcional al número d'emisiones. Si cualquiera de nosotros imita la firma d'otru suxetu y da la so imitación a un tercer suxetu pa qu'imate la imitación y esti pasa la so copia a un quartu, veremos que la rúbrica orixinal va deformándose tanto más cuantes más vegaes se retresmita. Al contrario, si en cuenta d'una robla daquién escribe'l so nome de puñu y lletra y pide a otra persona que lu escriba tamién a mano nun papel y que pase la so copia a un terceru, veremos que cada copia estrémase del orixinal del que ye reproducción, pero que l'error ye estable, qu'una y otra vegada los suxetos tán escribiendo'l mesmu nome.

Dicíamos que les llingües han que tener cierta inercia o resistencia al cambéu. Una parte del cambéu ta precisamente na constante reproducción imperfecta de modelos. Cuando una llingua nun tien tradición escrita, o simplemente cuando los sos falantes nun tán alfabetizaos nella, nun existen más patrones que los que vienen de los usos falaos, esto ye, de los que se sustancien en señales sonores de desvanecimientu rápidu. Na llingua falada l'acumulación d'errores col usu ye muncho más rápida que na llingua escrita. Esta tresmítese d'un mou más discretu, con un error más estable con respetu al número d'usos. Si los falantes tienen un patrón escritu interiorizáu de la so llingua, les anovaciones y errores tienden a xirar al rodiu d'esi patrón particularmente estable, colo que la llingua ofrez más resistencia al cambéu. Desaxeróse con malicia munches veces la diferencia dialeutal dientro d'Asturies, como si l'asturianu fore un mosaicu irreductible de variedaes. Ye evidente que los dialeutos del asturianu nun presenten más dispersión de la que puea observase en cualquier otra llingua. Pero tamién ye cierto que, como toles llingües ensin escritura o con unos falantes que nun tengan tratu habitual coles sos manifestaciones escrites y como toles llingües institucionalmente débiles, dialeutálizase en menos espaciu, los falantes perciben peor la so unidá básica y nos espacios urbanos asimflense con rapidez materiales d'una llingua dominante.

La llingua escrita tien que tar amás normalizada pa que faiga efeutu na estabilidad del idioma y nel sentimientu llingüísticu de los falantes. Esto significa que tien d'haber una ortografía, esto ye, una manera estable y única d'escribir cada pallabra. Ye equivocada la idea de que la ortografía del inglés ye disfuncional porque nun hai una manera constante de rellacionar les grafíes colos soníos. Ensin dulda, debe tener incomodidaes nel procesu d'alfabetización de los neños, y dende llueu la ortografía ye una representación meyor o peor de la pronunciación de les pallabres. Pero'l valor de la ortografía nun ta na fidelidá con que representa esa pronunciación, sinón en representar de manera discreta y constante cada pallabra. N'inglés, cada pallabra escríbese siempre de la mesma manera, polo que la ortografía cumple'l so cometú igual que la española.

La ortografía ye probablemente'l llabor normalizador más importante, el que más consecuencies tien na estabilidad del idioma y na perceición de los falantes

de que falen un idioma. Tien amás muncha importancia na eficacia llectora de los falantes individualmente. Una parte de la gran velocidá con que lleen y consumen información los llectores avezaos ye pola mor de la redundancia, y polo tanto de la descarga d'información, que produz la representación estable y previsible de les pallabres.

Anque la xente, inclusive la xente formao, non siempre entiende la importancia de la ortografía, en castellanu hai una presión social evidente a favor de la ortografía. Les faltes d'ortografía asóciense con formación deficiente y dexen en mal llugar al que les comete. N'asturianu, ensin embargu, hai dos problemes. El primeru ye que poca xente conoz la ortografía del idioma y ta formao na llingua escrita. Y el segundu, un efeutu más de la diglosia, ye que nun esiste esa presión social que fai a los falantes cuidar la ortografía. Escribir en testos públicos el pronominal de complementu indireutu con «y» o con «i» nun dexa en meyor nin peor llugar a naide, nun ye niciu de meyor o peor formación. Dicimos que tien que ver cola situación diglósica d'Asturies, porque l'asturianu percíbese munches veces como una manera informal de falar o escribir y el nun siguir un patrón ortográficu pue ser parte d'esa espontaneidá.

La norma, por tanto, entama per fixar la forma escrita de les pallabres. Anque'l valor de la ortografía nun seya la fidelidá con que represente la pronunciación de les pallabres, evidentemente esi ye'l so puntu de partida. Y les pallabres nun se pronuncien igual en toles zones dialeutales. A la ortografía pasará-y lo qu'al restu de la norma. Tendrá que basase nunes variedaes y non n'otres. Pasará tamién cola gramática en casos como'l neutru, los pronominales o los formantes de los nomes.

Y ye que la llingua normalizada siempre tien dos problemes. Tien el problema de que nun tien sentíu si nun ye unitaria, cuando l'idioma representáu nella ye siempre un conxuntu de dialeutos y rexistros. Y tien el problema de que ye aparentemente artificial: les llingües normalizaes suelen tar apartaes hasta ciertu puntu de los usos reales y munchos usos reales queden señalaos como ayenos a la llingua estándar cuando hai una norma. Lóxicamente, de cualquier mou que se normalice la llingua asturiana tendrá estos dos problemes. Y son problemes que, hasta ciertu puntu, se rellacionen.

L'asturianu tien unes zones dialeutales bien afitaes. Nenguna d'elles tien meyor resuelta que les demás el llabor de comunicase y nun hai más nin menos dignidá en pronunciar la vocal tónica con metafonía o ensin ella nin en realizar una palatal como llateral, como fricativa abierta o como cacuminal retroflexa. Anque téunicamente pue ellaborase una norma, entamando pela ortografía, espacialmente aséptica que tome carauterístiques d'equí y d'ellí, nun ye siempre lo recomendable. Una ortografía basada na pronunciación de nenguna parte pue acenar l'inevitable caráuter artificial de la norma hasta un puntu que faiga difícil

que los falantes s'identifiquen con ella. Si tuviéremos qu'escoyer una semeya d'una familia tipu actual, na semeya tendría qu'haber ún o dos fíos, que ye lo que la xente ve. Nun pue haber uno coma siete fíos, que ye la media, pero ye la situación de nenguna parte. La ortografía, y el restu de la norma, tien que tener na so base nuna fala reconocible pa que los falantes se vean nella, anque la so variedá dialeutal nun seya la que funda la norma. N'español, por exemplu, son minoría los falantes que distinguen «s» y «z» y nun supón un problema'l que la ortografía se base na manera de pronunciar d'esa minoría. Un andaluz o un mexicanu lleerá cola so propia fonética les eses o ces qu'apaезan y realizarán aspirada la «j» ensin dificultá. El que la ortografía represente la diferencia s/z y la pronunciación «j» nun reprime la pronunciación ordinaria de los territorios onde nun se fala asina. Nel casu del asturianu fíxose un esfuerzu daqué mayor pa que les peculiaridaes fonétiques de cada zona tuvieren el so reflexu na ortografía. Hai maneres de representar la cacuminal o l'hache aspirada, por exemplu. Pero esto nun afeuta a lo esencial. La norma del asturianu, como toes, representa una fuerte simplificación de les variedaes espaciales.

Les razones qu'aconseyen que seya una o otra variante dialeutal la base de la norma son mui variaes y mui dependientes de les circunstancies. N'español pesaron razones polítiques y de tradición lliteraria. N'Asturies hasta ciertu puntu puen afeutar cuestiones demográfiques. Esa ye una cuestión que tienen que soportar los que faen el llabor de normalizar.

L'otru problema de la llingua normalizada ye la so supuesta artificiosidá. Chomsky dixo que saber una llingua ye saber facer dos coses intuitivamente: asociar espresiones con conteníos y emitir xuicios de gramaticalidá. A la hora d'afitar una norma habrá que basase nos usos reales y estos sedrán aquellos sobre los que'l falante nativu dea xuicios positivos de gramaticalidá. El problema ye que'l xuiciu de gramaticalidá o agramaticalidá de los falantes será concordante munches veces, pero otres non. Si entrugamos a castellanofalantes si la frase *yo que tú, no sé, mejor dejas ese trabajo*, unos dirán que se diz y ye aceptable y otros dirán que non. La norma dirá que la frase ye incorreuta, a pesar de que, ciertamente, dizse y entiéndese. Los usos de los falantes son siempre oscilantes y parcialmente discordantes. Una de les razones poles que les llingües siempre cambien ye esa. Les frases que la norma señala como correutes munches veces nun son les que s'oyen, pero son el modelu sobre'l que xiren los usos nerviosos y sutilmente diverxentes. Son dalgo asina como l'ancla que suxeta los usos descuidaos y, poro, discordantes de los falantes. Una vegada más, ensin la representación escrita y estable, ensin la tresmisión discreta de la llingua escrita, nengún patrón normativu será interiorizáu polos falantes.

Cualquier forma de normalizar l'asturianu tendrá dalgún alloñamientu de los usos espontáneos. Nel casu del asturianu esa sensación sedrá más intensa pola alternancia diglósica que tien col castellanu. Pero esta ye una carauterística de cual-

quier norma culta. Como veremos, si bien ye cierto que nun convién alloñase más de lo debío de los usos reales, a veces hai bones razones pa facelo. Y seguramente esti tipu de bones razones ye'l qu'ha d'alloñar l'amestáu de la norma culta.

Téunicamente, l'amestáu pue ser la base del asturianu estándar igual que cualquier otru dialeutu. Nun hai que perder de vista que tolo qu'arrodiaba la normalización d'un idioma, la so situación llegal ya inclusive la reconocencia de la so existencia como llingua estremada son decisiones de política cultural y llingüística o de política a seques, más que llingüístiques. Dende'l puntu de vista llingüísticu les carauterístiques del *spanGLISH* paécense muncho a les del amestáu, pero pue haber condicionantes sociales qu'aconseyen una política distinta. Dende equí ye temerario dicir lo que ye o non prudente con respetu a la segunda xeneración d'hispanos estaonidenses. Si ellí los falantes sintieren el *spanGLISH* como un elementu identitariu que diere cohesión a la so comunidá y quixeren tratalu como llingua independiente, cosa improbable, sedría una decisión política nun contestu social mui concretu. Equí na península, el portugués y el gallegu tienen consideración de llingües estremaes, mientres que l'andaluz y el castellanu non, y tala diferencia nun se basa en cuestiones llingüístiques, sinón en bien comprensibles razones alministratives, polítiques ya históriques.

Polo tanto, el tratamientu normativu que tenga l'amestáu tendrá que xustificase sobre los oxetivos de política llingüística que nos tracemos. García Arias plantea la cuestión con un exemplu claru. Un restaurante podría espresar la mesma ufierta de tres maneres distintes: a) *hai fabes con amasueles pa xintar*; b) *hai fabes con almexes pa comer*; y c) *hai fabes con almejes pa comer*. La tercera sería la más habitual n'amestáu. La normalización supón tener un criteriu de correición pol qu'habría que dicise qu'una d'estes tres ye la recomendada y les otres menos recomendables o inclusive «inorreutes». Podría dicise que munchos asturianos, quiciabes la mayoría, consideren que la opción c) ye la más espontánea y más cercana a los usos naturales. A favor del amestáu como usu normativu pue dicise, en primer llugar, que ye una variedá mui usada y mui vital n'Asturies; en segundu llugar, que ye la meyor entendida: tol mundu entiende c), pero non toos entienden a); y en tercer llugar que ye una fala que surge por un procesu espontaneu y llibre de los falantes. Reflexonemos sobre les tres razones.

Anque les razones demográfiques nun son refugables y nun ye una cuestión menor que seya una variedá mui falada, nun son nin muncho menos definitives. Un poco más abaxo daremos razones qu'han pesar más. L'entornu social del amestáu nun tien nada que ver col qu'arrodiaba al *spanGLISH* y poca inspiración podemos llograr d'ellí. Ha recordase que l'español normativu tamién se basa en variedaes dialeutales minoritaries, que son les de la metá norte peninsular, y qu'hai bones razones, que nun correspuende tratar equí, pa que seya asina.

En cuantes al criteriu prácticu señaláu en segundu llugar, la idea de que munchos asturianos nun entenderíen a) y toos entienden c), de nuevo tamos énte un de los criterios válidos que puen mover una normalización, pero que tien menos pesu qu'otros. Si d'una cuestión práutica pa comunicase y entendese se tratare, lo más obvio sedría potenciar la castellanización completa d'Asturies cuanto antes y, en xeneral, acelerar la desapaición de toles llingües y la so sustitución por dalguna de les dos o tres grandes. Ampliemos esta cuestión.

La llingua ye pa los falantes dos coses: ye un instrumentu y ye una tradición. Ye un instrumentu porque con ella comunicase con otros, ente otres coses (les llingües faen más coses que comunicar). Pero ye tamién una tradición. Y les tradiciones sonlo, non solo pol so caráuter coleutivu, sinón llamativamente porque nun se percibe funcionalidá práutica na manifestación coleutiva que seya. Nun diríamos a un esquimal, falando de la nuesa cultura, que paramos el coche cuando'l semáforu ta en colorao por tradición. Y nun diríamos eso xustamente porque sabemos por qué lo facemos. En cambiu dicimos a los foranos que bebemos dellos del mesmu vasu sidra, en cuenta de tener ún caún, y que lo facemos por tradición. Dicimos eso precisamente porque nun sabemos por qué lo facemos asina nin-y alcontramos finalidá práutica.

Les tradiciones nun son coses menores. L'antropólogu Marvin Harris dicía que la movilización eficaz de les aiciones coleutives dependíen del aceutación de mecanismos compulsivos y non racionales. L'altruismu internu de los grupos humanos y la so movilización eficaz como grupu depende de los símbolos qu'instalen na mente y la conducta de los suxetos la esistencia del grupu y la so pertenencia a él. Nun ye casualidá que toles cultures humanes conozan el fueu pola so utilidá práutica. Pero tampoco lo ye que toles cultures humanes adornen de dalguna manera'l cuerpu, anque nun tenga tala utilidá. Los ornamentos faen variar l'aspeutu exterior de los grupos humanos y son un símbolu más que crea esi mecanismu compulsivu que lleva al altruismu irracional y a l'aición coleutiva eficaz. Les tradiciones son parte sustancial de tal simboloxía. Por eso, el caráuter de tradición de les llingües nun ye tampoco una cuestión menor.

Cuando, falando en castellanu, daquién diz que-y da igual dicir «camarero» que «barman», diga lo que diga la RAE, porque de les dos formes lu entienden, na so mente la so llingua ye más un instrumentu qu'una tradición. Nun ye infrecuente esta actitú na población culta castellanofalante, polo menos peninsular. Ye l'actitú opuesta a aquel Antoine Rivarol que dicía al rodiu de la llingua francesa: *ce qui n'est pas clair n'est pas français*. Si entendemos el valor de les tradiciones y el papel que cumplen na eficacia coleutiva y entendemos el caráuter tradicional, amás d'instrumental, que tienen les llingües, entenderemos tamién que non toles decisiones se tomen por razones instrumentales comunicatives.

En cuantes a la espontaneidá del amestáu y la espontaneidá en xeneral en cuestiones llingüístiques, hai que facer dalgunes precisiones sobre la intuición más común. Intuitivamente, suel considerase que la espontaneidá ye un valor positivu con respetu a la intervención sobre los usos llingüísticos. Pudo oyese a dalgún académicu dicir que l'Academia ye solo una especie de notariu, que simplemente anota lo que los falantes van faciendo espontáneamente. Tamién pudo escuchase en munchos tipos de discursu que'l procesu pel que les llingües minoritarias desaparecen en beneficiu de les grandes llingües ye espontaneu, pola lóxica tendencia a la nivelación llingüística y la mutua comprensión.

Si se produz una emerxencia nun estadiu de fútbol, la tendencia espontánea de la xente nun ye l'orde y la eficiencia, sinón el caos. Los falantes nun tienden espontáneamente a crear grandes llingües por necesidaes comunicatives. Los falantes tienden a entendese colos sos vecinos, cola xente colo qu'interactúen, non con tol mundu. Nun ye espontáneo que xente d'Australia y Sudáfrica s'entienda, nin que s'entienda xente de Burgos con xente de Bogotá. Lo espontáneo ye lo qu'ocurre na mayoría de los países d'África. En Camerún, por exemplu, con ventidós millones d'habitantes fáense 280 llingües. Los falantes tienden a entendese colos que tienen rellación con ellos y por eso les llingües, ensin actuaciones institucionales nin polítiques, tienden a ser tribales en contra de lo que pudiere creyese. N'Europa fálese'l tres por cientu de les llingües del mundu, lo que quier dicir que ye un continente singular porque les llingües ocupen munchu territoriu. La institucionalización de les llingües, y polo tanto ciertu tipu d'intervención política, y la normalización como parte d'esa institucionalización ye lo que da a les llingües inercia pa nun estayase en llingües más pequeñes.

El procesu pel que l'amestáu s'estiende peles zones más poblaes nun resulta d'una tendencia espontánea a falar lo que meyor te comunica. Ye un procesu pel qu'una llingua de munchos falantes y fuerte institucionalización y control social automáticu va sustituyendo a una llingua con pocos falantes y mui débil cobertura institucional. Esto quier dicir que les estructures educatives ya institucionales inciden con fuerza na conducta del falante, que d'esta manera nun ye espontánea.

Teniendo en cuenta tolo dicho, anque quiciabes seyan más los que falen l'amestáu qu'otros dialeutos del asturianu, o vayan selo darréu, nun paez que tenga de ser ser la variedá na que se base la norma nin, polo tanto, la que se cultive per escrito. La especificidá del amestáu dientro de la variedá dialeutal del asturianu ta na cantidá de materiales del castellanu qu'incorpora, polo que, como yá s'apuntó, ye la semeya fixa que muestra l'estáu del procesu de sustitución del asturianu pol castellanu. La norma crea un patrón nel que la fala espontánea bui alreduro d'él. Si del desendolcu y caltenibilidad de la llingua se trata, hemos entender que'l puntu d'anclaxe del asturianu tien de fixase, como siempre fixeron toles académies, con un criteriu casticista, que busca incorporar los elementos más autóctonos como suelu bá-

sicu del idioma. Fixar el patrón de referencia sobre les variedaes que muestren un altu grau de desapaición sedría un error téunicu. Por muncho que resulte contrain-tuitivo pa muchos falantes, la forma que la llingua escrita tien que fixar, de les tres coles qu'exemplificaba García Arias, ye la a) (*hai fabes con amasueles pa xintar*). En tolos medios onde se pon cuidáu col llinguaxe y se corrixe la versión pública de los escritos, asina seyan llibros, periódicos o blogs, cuando tean n'asturianu tendríen de cuidar que l'escritu tea basáu na norma académica y esta nun ha basase nel amestáu urbanu, por más familiar que resulte.

Hai que facer una salvedá que fadríemos tamién con cualquier otra llingua. Les señales qu'unviamos a un receutor pa que conciba una cierta idea o evoque un ciertu oxetu puen llograr el so propósitu d'una manera descriptiva o d'una manera interpretativa, según terminoloxía de Sperber y Wilson. Yo pueo facer que daquién piense nun perru lladrando diciendo *el perru lladra*. La proposición asociada con esta frase ye verdadera del estáu de coses en qu'un perru ta lladrando y d'esa manera consíguese que'l receutor represente esi estáu de coses. Dicimos que les nuses pallabres describen el fechu de que'l perru lladra. Pero podría yo adoptar una forma que puea recordar a un perru ya remedar el so lladrú. La mio conducta ye una interpretación, non una descripción, d'esi fechu y per esta vía tamién consigimos que'l receptor lu represente. Cuando la proposición asociada coles nuses pallabres nun se refier descriptivamente a un fechu del que seya verdadera, sinón que se refier a una proposición paecida espresada por idéntiques o paecies pallabres diches por daquién, dicimos que les nuses pallabres tán emplegaes interpretativamente. Si daquién me llamare l'atención por tar escediendo'l tiempu nuna ponencia y yo dixere «Lo siento muncho, me he equivocado, non volverá a ocurrir», les mios pallabres evocaríen les diches por Juan Carlos I nuna situación conocida y el receutor entendería que toi interpretando la intervención del personaxe, non describiendo l'estáu de coses nel que yo manifestaría arrepentimientu y propósitu d'enmienda.

Quando emplegamos el llinguaxe interpretativamente, y non namás n'estilu direutu, les pallabres emplegaes tienen que ser un ecu d'aquelles que se busca evocar. Nesti casu na llingua escrita lo normal ye nun siguir la norma, sinón precisamente la fala coloquial que ta faciéndose intervenir. Por eso, ye almisible qu'en ciertos tipos d'ironía o de chiste s'emplegue l'amestáu, igual qu'en casos paecíos s'empleguen formes non normativas en castellanu y cualquier otra llingua. Sicasí, y otra vez tenemos que recordar la diglosia asturiana, pue ocurrir qu'haya una tendencia escesiva a emplegar l'asturianu pa bromes y chancies susceptibles de ser escrites n'amestáu ensin romper les recomendaciones normativas por tratase d'usos interpretativos. L'efectu viciosu de tendencia tala ta, lóxicamente, nel repartu diglósicu d'usar l'asturianu pa la broma y el castellanu pa idees de más algame, non n'esllizar na llingua escrita l'amestáu cuando los usos son interpretativos.

4. LA LINGUA ESCRITA NON DIFERIDA

Finalmente tenemos que facer una mención al usu escritu del asturianu en chats, redes sociales y mensaxería instantánea. Levinson esplicó nel so momentu que la nuesa articulación de soníos yera un cuellu de botella na comunicación llingüística. La nuesa mente mueve más información per unidá de tiempu de la que puen treslladar los soníos que pronunciamos y la mente del receutor ye p'asimilar tamién más información. La nuesa cadena sonora ye lenta pa la cantidá d'información que movilizamos na comunicación ordinaria. Por eso, diz Levinson, hai tanta información contestual, supuesta ya inferida nos nuegos intercambios. Nes redes sociales y mensaxería la comunicación ye escrita, pero non diferida, sinón direuta y presencial. Son verdaderos diálogos. Si la nuesa llarinxe ye demasiau lenta pa la nuesa mente, más lo son les nuses manes. El llinguaxe de los chats ye más elípticu, más llenu de supuestos y más dependiente del contestu que'l llinguaxe oral. La lentitú cola que puen producise les señales coles manes provoca un alloñamientu absolutu de cualquier norma o patrón. Esto pasará col asturianu y con cualquier otra llingua. Ye difícil agora mesmo dicir l'efeutu que tal usu escritu nin diferíu tendrá sobre l'idioma. Per un llau, podemos considerar que l'efeutu será nimiu, puesto que los mensaxes son d'usar y tirar, nun ye una llingua escrita destinada a perdurar y, polo tanto, tien poques posibilidaes de crear o alterar patrones. Pero per otru llau, tamién ye verdá que pa munchos falantes ye'l contautu más habitual cola llingua escrita. Esti ye evidentemente un tema que requier otru tipu de reflexón de la que quiximos abordar nesti trabayu.

Equí namás pretendimos poner de relieve la importancia de la norma y la llingua escrita na vida d'un idioma y suxerir les razones que faen preferibles unes decisiones o otres. L'amestáu urbanu, siendo probablemente'l rostru llingüísticu más conocíu d'Asturies, tien que s'entender como una variedá dialeutal más, pero non la variedá dialeutal na que se base l'asturianu estándar.

BIBLIOGRAFÍA BREVE

- AITCHISON, Jean (1993): *El cambio en las lenguas. ¿Progreso o decadencia?* Barcelona, Ariel.
- ARDILA, Alfredo (2005): «Spanglish: An Anglicized Spanish Dialect», n' *Hispanic Journal of Behavioral Sciences* 27-1: 60-81.
- FAIRCLOUGH, M. (2003): «El (denominado) *Spanglish* en Estados Unidos: polémicas y realidades», en *Revista Internacional de Lingüística Iberoamericana* 1-2: 185-204.
- GARCÍA ARIAS, X. LI. (2007): «De llingua y lliteratura», n' *Actes del II Conceyu Internacional de lliteratura asturiana* (CILLA). Uviéu, Academia de la Llingua Asturiana: 11-28.
- MANDELBROT, B. (1954): «Structure formelle des textes et communication», en *Word* x : 1-27.
- MORENO CABRERA, Juan Carlos (1997): *Introducción a la lingüística. Enfoque tipológico y universalista*. Madrid, Síntesis.
- (2000): *La dignidad e igualdad de las lenguas*. Madrid, Alianza.

OTHEGUY, R. (2010): «On so-called Spanglish», n' *International Journal of Bilingualism* 15 (1): 85-100.

TESO MARTÍN, Enrique del (1996): «Las lenguas en evolución», en *Teoría/Crítica. Ciencias del lenguaje y de las lenguas naturales* 3: 299-334.